

Особливості формування ринку національних сортових ресурсів винограду справжнього (*Vitis vinifera* L.)

С. І. Мельник¹, Н. С. Орленко¹, В. М. Матус^{1*}, К. М. Мажуга¹, А. Н. Керімов²

¹Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, *e-mail:matysv@ukr.net

²Херсонський державний аграрний університет, вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна

Мета. Розкрити особливості формування національних сортових ресурсів винограду, з огляду на сучасний стан ринку, потреби споживачів, проблеми та перспективи галузі виноградарства в Україні. **Результати.** Здійснено моніторинг національних сортових ресурсів винограду справжнього в хронології формування колекції загальновідомих сортів, які використовують як для продовольчих цілей, так і в подальшому селекційному процесі. Станом на початок 2019 р. до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні включено 51 сорт винограду справжнього. Протягом останніх років спостерігається тенденція до зменшення кількості нових сортів, скорочення загальної площі виноградників та закладання молодих насаджень. У Реєстрі сортів рослин України домінують сорти культури технічного напрямку використання, потребує розширення сортименту столової та універсальної групи. Найбільшу частку серед поширених на території України займають сорти вітчизняної селекції. Результати моніторингу динаміки сортооновлення винограду справжнього в Державному реєстрі сортів рослин України за останні п'ять років свідчать про негативну тенденцію: 2013 р. – 11 сортів, 2015 р. – два, 2018 р. – один сорт. Тому питання формування національних сортових ресурсів винограду справжнього є актуальним та потребує наукового підходу до селекційного процесу, державної науково-технічної експертизи заявки на сорт рослин та їх комерційного обігу. Нові сорти винограду справжнього включають до Державного реєстру сортів рослин України на підставі результатів державної науково-технічної експертизи на сорт рослин, яка передбачає встановлення критеріїв відмітності, однорідності та стабільності методом морфологічного опису ідентифікаційних ознак вегетативних і генеративних органів винограду й визначення господарськоцінних показників нових сортів. **Висновки.** Загальна кількість сортів винограду справжнього в Україні за період 2015–2018 рр. зменшилася, що зумовлено низьким рівнем подання заявок на нові сорти як вітчизняної, так і зарубіжної селекції. Резервом розширення сортименту винограду справжнього залишається пошук сучасних методів та напрямів селекції, застосування новітніх методів ідентифікації сортів і клонів культури.

Ключові слова: виноград справжній; сорт; клон; урожайність; гроно; ягода; напрям використання; фенотип; ідентифікація; товарність.

Вступ

Виноградарство є однією з уніфікованих галузей рослинництва, яка потребує ефективних технологічних, селекційних засобів та фінансової підтримки для отримання ви-

соких і сталих урожаїв товарної продукції належної якості [1]. Сорти винограду справжнього всіх напрямів використання, які перебувають у комерційному обігу на території України, мають попит у споживачів та в інших галузях виробництва. Із часу вступу України до Світової організації торгівлі виноградарсько-виноробний підкомплекс опинився в умовах досконалої ринкової конкуренції, що призвело до обмеження державного протекціонізму національних виробників, до того ж більшість із них виявилися з низьким рівнем конкурентоспроможності [2, 3].

Сьогодні у світі зареєстровано й описано понад 3000 клонів винограду, більшість із яких значно переважає за продуктивністю базові сорти. В Україні зі 126 зареєстрованих

Serhii Melnyk

<http://orcid.org/0000-0002-5514-5819>

Nataliia Orlenko

<http://orcid.org/0000-0003-4103-7806>

Valentina Matus

<http://orcid.org/0000-0002-2267-4757>

Kostiantyn Mazhuha

<http://orcid.org/0000-0002-1434-8687>

Ali Kerimov

<https://orcid.org/0000-0001-8549-1547>

сортів винограду 54 мають правову охорону, але, на жаль, клони мають незначну питому вагу [4–6]. У разі клонової селекції винограду за позитивними якостями виділяють окремі рослини, які мають фенотипові відмінності за відповідною ознакою або за їх комплексом.

Виробництво винограду та продуктів його переробки завжди відіграло важливу роль у соціально-економічному розвитку південних областей України та Закарпаття, де ґрунтово-кліматичні умови є сприятливими для ведення виноградарства [7]. Однак, за часів незалежності нашої країни розвиток галузі виноградарства характеризується поступовим зменшенням площ плодоносних виноградників і зниженням темпів оновлення застарілих насаджень.

Сучасний рівень економічного стану виноградарства, як пріоритетної галузі сільського господарства кількох областей України, потребує пошуку шляхів виходу з кризового стану, оптимальнішого використання природного й економічного потенціалу країни для його розвитку. Значимість виноградарства як галузі рослинництва органічно пов'язане з виведенням нових сортів та клонів культури, знаходженням шляхів збільшення площ виноградників, подоланням збитковості виробництва в більшості сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням винограду [8, 9]. Це й обумовлює актуальність теми цієї статті.

Мета досліджень – розкрити особливості формування національних сортових ресурсів винограду, з огляду на сучасний стан ринку, потреби споживачів, проблеми та перспективи галузі виноградарства в Україні.

Методи та методика досліджень

Селекціонери-виноградари ведуть науково-селекційну роботу за методикою, затвердженою в 1971 р. на першому Міжнародному симпозіумі з питань клонової селекції, яка розрахована на 20-річне випробування. Формування національних сортових ресурсів винограду справжнього в Україні заклад експертизи проводить відповідно до Методики проведення експертизи сортів винограду справжнього *Vitis L.* на відмінність, однорідність і стабільність [10].

Вихідні дані з морфологічного опису та господарськоцінних характеристик сортів винограду справжнього отримано з джерелознавчої бази даних експертного закладу, статистично опрацьовані та оприлюднені в офіційному виданні компетентного органу у сфері охорони прав на сорти рослин: офіційний бюлетень «Охорона прав на сорти рослин».

Характеристики сортів винограду справжнього за напрямками використання доступні на платформі Довідково-інформаційної системи «Сорт».

Результати досліджень

Формування національних сортових ресурсів винограду включає загальновідомі сорти й клони, які мали державну реєстрацію і були поширені на території України. Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні станом на січень 2019 р. включає 51 сорт, переважно вітчизняної селекції (99%), по одному сортові молдавської та спільної українсько-молдавської селекції.

Аналітичні дослідження з моніторингу статистичних даних за період 2009–2017 рр. щодо площ, зайнятих під виноградниками, показали значне їх скорочення під сортами та клонами винограду з 91,3 (2009 р.) до 48,7 тис. га (2013 р.) [9].

Починаючи з 2013 р. триває незначене скорочення площ, а впродовж 2016–2017 р. показник залишається сталим – 43,5 тис. га (рис. 1).

Аналіз подання заявок на сорти винограду для державної реєстрації та/або прав на них за період 1939–2017 рр. свідчить, що найбільша кількість заявок – 25 відмічена у 1978, 1990 та 1997 рр. Починаючи з 2001 р. темпи сортооновлення виноградників зменшилися майже вдвічі (рис. 2).

Упродовж 2015–2017 рр. кількість поданих заявок на сорти винограду була мінімальною – лише одна-дві. Виникає загроза порушення сортозміни та сортооновлення новими сортами та клонами винограду. Також зменшилася кількість суб'єктів господарювання, які б підтримували нові сорти в Державному реєстрі сортів рослин України.

Аналіз національних сортових ресурсів винограду показав, що всі загальновідомі сорти представляє селекція України, Молдови (1992 р.), Вірменії (1992 р.) та Росії (1997 р.). Частка подання заявок пострадянськими державами для реєстрації в інших країнах є незначною (табл. 1).

Формування національних сортових ресурсів винограду справжнього відбувається здебільшого за рахунок вітчизняної селекції (рис. 3).

У середньому за рік було зареєстровано чотири сорти. Максимальну кількість сортів (19) було зареєстровано у 2006 р.

За напрямом використання технічні сорти винограду займали 84% площ насаджень.

Розподіл сортів винограду за напрямом використання наведено на рисунку 5.

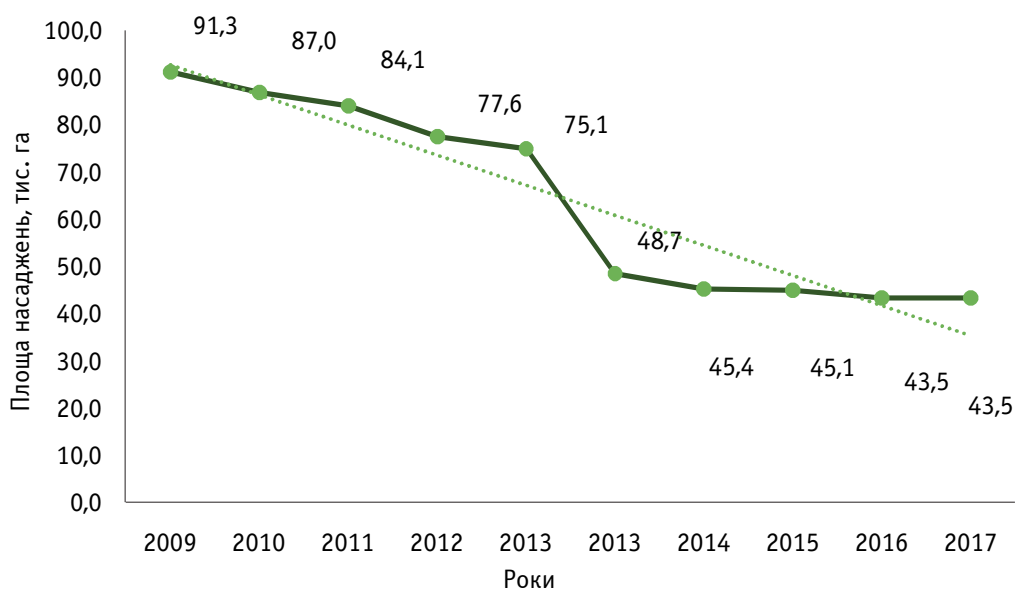

Рис. 1. Загальна площа виноградних насаджень за 2009–2017 рр.

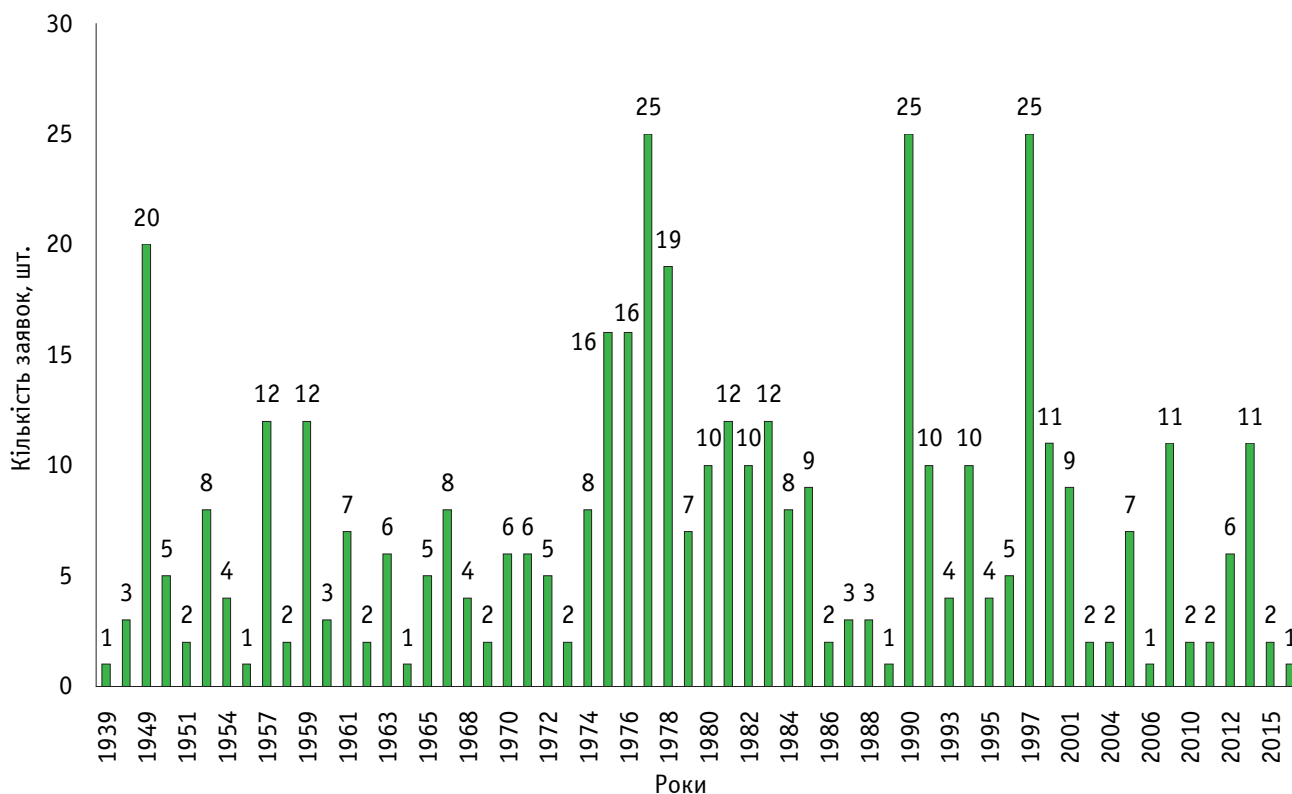

Рис. 2. Динаміка подання заявок на сорти винограду за 1939–2017 рр.

У таблиці 2 наведено колекцію загально-відомих сортів винограду справжнього за напрямом використання.

Група сортів винограду технічного напрямку використання представлена найбільшим асортиментом, що забезпечує стабільне сортооновлення й сортозаміну.

Формування національних сортових ресурсів винограду передбачає комплексну оцінку нових сортів за морфобіологічними характеристиками та господарськоцінними

показниками. Сорти мають бути відмінними, однорідними та стабільними, перевищувати за господарськими показниками загальноприйняті та задовільняти потреби споживачів.

Розширення способів, напрямів та методів селекції винограду дасть змогу стабілізувати формування національних сортових ресурсів для потреб галузі. Одним із резервів створення нових сортів винограду є клонова селекція. Україна, вивчивши передовий досвід

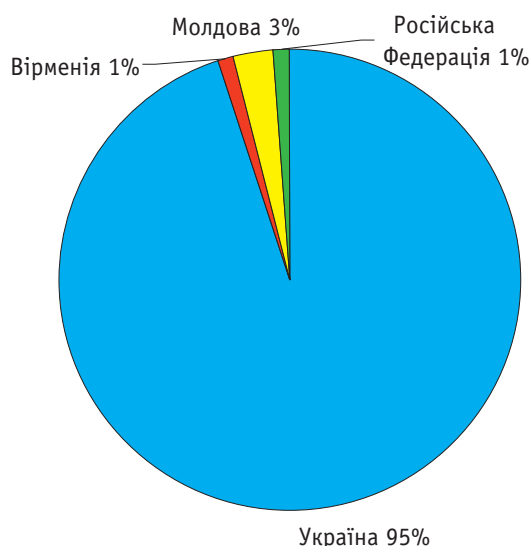

Рис. 3. Структура національних сортових ресурсів винограду за селекційними установами

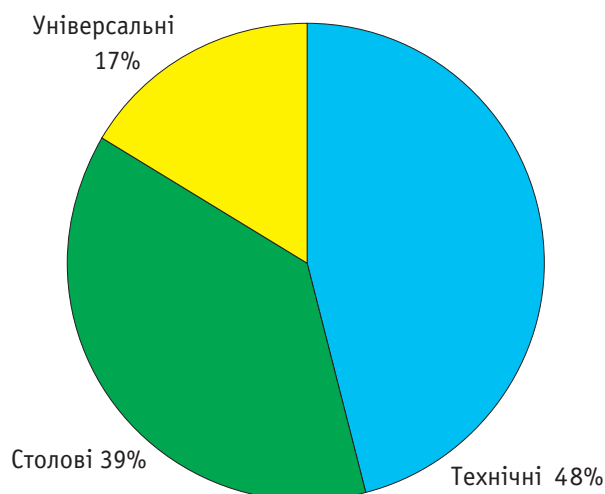

Рис. 5. Частка сортів винограду за напрямками використання (2015–2018 рр.)

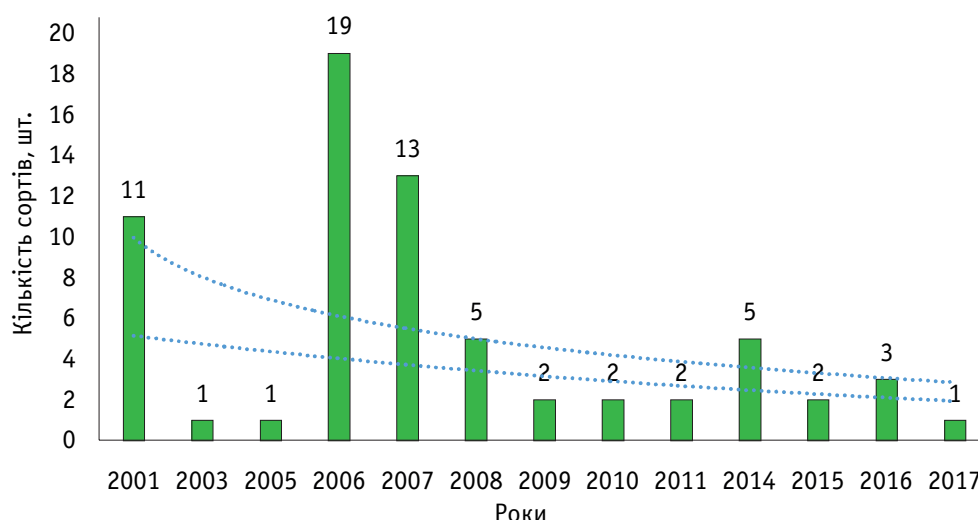

Рис. 4. Гістограма кількості зареєстрованих сортів винограду за період 2001–2017 рр.

Таблиця 1
Статистика державної реєстрації загальновідомих сортів винограду справжнього за період 1992–2018 рр.

Країна	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2000	2001	2002	2004	2005
Вірменія	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Молдова	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Російська Федерація	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Україна	5	4	10	4	5	24	11	9	2	2	7
Усього	10	4	10	4	5	25	11	9	2	2	7

Країна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015	2018
Вірменія	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Молдова	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Російська Федерація	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Україна	1	11	0	0	2	2	6	11	2	1
Усього	1	11	0	0	2	2	6	11	2	1

країн Європи (на прикладі Болгарії) із 2015 р. реєструє й клони культури за встановленою процедурою. Державна підтримка виноградарства сприятиме зміні тенденції роз-

витку галузі на позитивну, що забезпечить стабільне формування національних сортових ресурсів винограду за всіма напрямками використання.

Перелік загальновідомих сортів винограду за напрямом використання

Напрямок використання	Сорти
Столові	Академік Авідзба, Ассоль, Восток, Геркулес, Дієтичний, Етюд, Загадка, Інтервітіс Магарача, Кишиш таїровський, Кобзар, Королева виноградників, Ланжерон, Ланка, Леся, Лівія, Мечта, Мускат, Лівадія, Любительський, Огоньок таїровський, Одеський сувенір, Одісей, Оригінал, Південнобережний, Таїр, Флора, Червоний, Шасла біла, Шоколадний, Ялтинський безнасісний
Технічні	Аліготе, Альмінський, Анателікон, Анчеллотта червона, Біанка, Бордо, Буковинка, Гвієне, Гранатовий Магарача, Гренаш чорний, Данко, Загрей, Іскорка, Каберне Совіньон, Каберне Фран, Князь Кіранов, Лівадійський чорний, Мальбек, Мерло, Олег, Пам'яті Голодриги Первенец Магарача, Подарок Магарача, Ріслінг Магарача, Рісус, Роднічок, Рубін Голодриги, Рубін таїровський, Сіра, Совіньон блан, Спартанець Магарача, Сухолиманський білий, Тавквері Магарача, Тельті курук, Цитронний Магарача, Чорна опіана
Універсальні	Ароматний, Гурзуфський розовий, Дністровський рожевий, Ізабелла, Кокур білий, Комета, Красень, Мускат Голодриги, Мускат Оттонель, Солдайя

Висновки

Національні сортові ресурси винограду справжнього сьогодні представлені 75-ма загальновідомими сортами й клонами. За напрямом використання переважають технічні сорти (36 шт.).

Сорти та клони винограду справжнього можуть бути поширені на території України, якщо вони є відмітними, однорідними й стабільними, за господарськоцінними показниками задовольняють потреби споживачів та відповідають критеріям заборони на поширення сорту в Україні. Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні станом на січень 2019 р. включає 51 сорт винограду справжнього.

Розширення способів, напрямів та методів селекції винограду дасть змогу стабілізувати формування національних сортових ресурсів для потреб галузі. Одним із резервів створення нових сортів винограду є клонова селекція. Україна, вивчивши передовий досвід країн Європи (на прикладі Болгарії) із 2015 р. реєструє й клони культури за встановленою процедурою.

Використана література

1. Рослинництво України 2013: статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. Київ : Державна служба статистики України, 2014. 180 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.
3. Гаркуша О. М. Проблеми розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу України. *Економіка АПК*. 2000. № 11. С. 3–5.
4. Закон України «Про виноград та виноградне вино» від 16 черв. 2003 р. № 2662-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. С. 1688.
5. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 № 3116-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>
6. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2019 р. URL: <https://sops.gov.ua/reestr-sortiv-roslin>
7. Галузева Програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04YRDDA8D5>

8. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства / за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 186 с.
9. Виноградний кадастр України. Київ, 2010. 97 с.
10. Методика проведення експертизи сортів рослин групи плодкових, ягідних, горіхоплідних та винограду на відмінність, однорідність і стабільність / за ред. С. О. Ткачик. 2-ге вид., випр. і допов. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 849 с.

References

1. Vlasenko, N. S. (Ed.). (2014). *Roslynnystvo Ukrainy 2013: Statystychnyi shchorichnyk* [Ukraine's Crop Production 2013: Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Prysiazhniuk, M. V., Zubets, M. V., Mesel-Veseliak, V. Ya., & Fedorov, M. M. (Eds.). (2011). *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agrarian sector of Ukraine's economy (state and prospects of development)]. Kyiv: NNTs IAE. [in Ukrainian]
3. Harkusha, O. M. (2000). Problems of the development of the viticulture and winemaking subcomplex of Ukraine. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 11, 3–5. [in Ukrainian]
4. The Law of Ukraine "On Grapes and Grape Wine" of June 16, 2003, No. 2662-IV. (2005). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 1688. [in Ukrainian]
5. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu prav na sorty roslyn» vid 21.04.1993 № 3116-XII* [Law of Ukraine "On the Protection of Rights to Plant Varieties" of April 24, 1993, No. 3116-XII]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>
6. *Derzhavnyi reiestr sortiv roslyn, prydatnykh dlia poshyrennia v Ukraini na 2019 rik* [State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2019]. (2019). Retrieved from <https://sops.gov.ua/reestr-sortiv-roslin> [in Ukrainian]
7. *Haluzeva Prohrama rozvytku vynohradarstva ta vynorobstva Ukrainy na period do 2025 roku* [Branch Program for the development of viticulture and winemaking in Ukraine for the period up to 2025]. (n.d.). Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=04YRDDA8D5> [in Ukrainian]
8. Shpychak, O. M. (Ed.). (2013). *Yemnistvnutrishnohospozhyvchoho rynku silskohospodarskoi produktsii ta prodovolstva* [Capacity of the internal consumer market for agricultural products and food]. Kyiv: NNTs IAE. [in Ukrainian]
9. *Vynohradnyi kadastr Ukrainy* [Ukraine's Grape Cadastre]. (2010). Kyiv: N.p. [in Ukrainian]
10. Tkachyk, S. O. (Ed.). (2016). *Metodyka provedennia ekspertyzy sortiv roslyn hrupy plodovykh, yahidnykh, horikhoplidnykh ta vynohradu na vidminnist, odnorodnist i stabilnist* [Methodology of examination of varieties of plants of the group of fruits, berries, nuts, and grapes on distinctness, uniformity and stability]. (2nd ed., rev.). Vinnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian]

УДК 663.62:631.5.9

Мельник С. И.¹, Орленко Н. С.¹, Матус В. М.^{1*}, Мажуга К. Н.¹, Керимов А. Н.² Особенности формирования рынка национальных сортовых ресурсов винограда культурного (*Vitis vinifera* L.) // *Plant Varieties Studying and Protection*. 2019. Т. 15, № 2. С. 206–211. <https://doi.org/10.21498/2518-1017.15.2.2019.173576>

¹Украинский институт экспертизы сортов растений, ул. Генерала Родимцева, 15, г. Киев, 03041, Украина, *e-mail: matysv@ukr.net
²Херсонский государственный аграрный университет, ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

Цель. Раскрыть особенности формирования национальных сортовых ресурсов винограда, учитывая современное состояние рынка, потребности потребителей, проблемы и перспективы отрасли виноградарства в Украине. **Результаты.** Осуществлен мониторинг национальных сортовых ресурсов винограда культурного в хронологии формирования коллекции общеизвестных сортов, которые используют как в продовольственных целях, так и в дальнейшем в селекционном процессе. По состоянию на начало 2019 г. в Государственный реестр сортов растений, пригодных для распространения в Украине, включено 51 сорт винограда культурного. В последние годы наблюдается тенденция к уменьшению количества новых сортов, сокращение общей площади виноградников и закладки молодых насаждений. В Реестре сортов растений Украины доминируют сорта культуры технического направления использования, нуждается в расширении ассортимента столовой и универсальной группы. Наибольшую удельную долю среди распространенных на территории Украины занимают сорта отечественной селекции. Результаты мониторинга динамики сортообновления винограда культурного в Государственном реестре сортов растений Украины за последние пять лет свидетельствуют о негативной тенденции: 2013 г. – 11 сортов, 2015 г. – два,

2018 г. – один сорт. Поэтому вопросы формирования национальных сортовых ресурсов винограда культурного актуальны и требуют научного подхода к селекционному процессу, государственной научно-технической экспертизе заявки на сорт растений и их коммерческого оборота. Новые сорта винограда культурного включают в Государственный реестр сортов растений Украины на основании результатов государственной научно-технической экспертизы на сорт растений, которая предусматривает установление критериев отличия, однородности и стабильности методом морфологического описания идентификационных признаков вегетативных и генеративных органов винограда и определения хозяйственно-ценных показателей новых сортов. **Выводы.** Общее количество сортов винограда культурного в Украине за период 2015–2018 гг. уменьшилось, что обусловлено низким уровнем подачи заявок на новые сорта как отечественной, так и зарубежной селекции. Резервом расширения сортамента винограда культурного остается поиск современных методов и направлений селекции, применение новейших методов идентификации сортов и клонов культуры.

Ключевые слова: виноград культурный; сорт; клон; урожайность; гроздь; ягода; направление использования; фенотип; идентификация; товарность.

UDC 663.62:631.5.9

Melnyk, S. I.¹, Orlenko, N. S.¹, Matus, V. M.^{1*}, Mazhuha, K. M.¹, & Kerimov, A. N.² (2019). Features of the formation of the market of the common grape vine (*Vitis vinifera* L.) national varietal resources. *Plant Varieties Studying and Protection*, 15(2), 206–211. <https://doi.org/10.21498/2518-1017.15.2.2019.173576>

¹Ukrainian Institute for Plant Variety Examination, 15 Henerala Rodymtseva St., Kyiv, 03041, Ukraine, *e-mail: matysv@ukr.net
²Kherson State Agrarian University, 23 Stritenska St., Kherson, 73006, Ukraine

Purpose. Reveal the peculiarities of the formation of national varietal resources of grapes, considering current state of the market, needs of consumers, problems and prospects of the viticulture industry in Ukraine. **Results.** The monitoring of the national varietal resources of the common grape vine in the chronology of the formation of a well-known varieties collection used both for food purposes and in the further breeding process. As of the beginning of 2019, 51 grape varieties of the common grape vine are included in the State Register of Plant Varieties suitable for dissemination in Ukraine. In recent years, there has been a tendency to a decrease in the number of new varieties, reduction in the total area of vineyards and young plantings. Technical varieties of the crop dominate in the Register of plant varieties of Ukraine; the assortment of the table grapes and universal groups needs to be expanded. The largest share among the common varieties in Ukraine is occupied by ones of domestic breeding. The results of monitoring of renewal dynamics of the common grape vine varieties in the State Register of Plant Varieties of Ukraine over the past five years indicate a negative trend: 2013 – 11 varieties, 2015 – two, 2018 – one variety. Therefore, the issues of the formation of national

varietal resources of grapes are relevant and require a scientific approach to the breeding process, the state scientific and technical examination of the application for a variety of plants and their commercial circulation. New varieties of the common grape vine are included in the State Register of Plant Varieties of Ukraine based on the results of the state scientific and technical expertise on the plant variety; it provides for the establishment of criteria for distinctness, uniformity and stability using the morphological description of the identification signs of vegetative and generative organs of grapes and the determination of economically valuable indicators of new varieties. **Conclusions.** The total number of the common grape vine varieties in Ukraine for the period 2015–2018 decreased, due to the low level of applications for new varieties of both domestic and foreign breeding. The search for modern methods and directions of breeding, the use of new methods for crop varieties and clones identification remains a reserve for expanding the common grape vine assortment.

Keywords: the common grape vine; variety; clone; yield; bunch; berry; direction of use; phenotype; identification; commodity.

Надійшла / Received 12.02.2019

Погоджено до друку / Accepted 18.06.2019